

Áhrif COVID-19 á safnastarf á Íslandi

Höfundar skýrslu:

Guðný Dóra Gestsdóttir, formaður ICOM á Íslandi

Helga Maureen Gylfadóttir, formaður Félags íslenskra safna og safnmanna

Þóra Björk Ólafsdóttir, framkvæmdastjóri safnaráðs

Skýrslan er samvinnuverkefni safnaráðs, Félags íslenskra safna og safnmanna og ICOM á Íslandi

September 2020

Útgefandi: safnaráð

SAFNARÁÐ

Inngangur

Könnun um áhrif COVID-19 á viðurkennd söfn og söfn í ríkiseigu

Áhrif COVID-19 eru mikil á starfsemi safna. Tekjufall vegna færri gesta, lokanir, breytingar á áætlunum og starfshögum og jafnvel fækkun starfsfólks eru einungis nokkur dæmi um þær áskoranir sem söfn standa frammi fyrir.

Á miðnætti 16. mars 2020 tók gildi samkomubann á Íslandi vegna heimsfaraldurs COVID-19. Það var í fyrsta sinn í sögu þjóðarinnar sem slíkt bann er sett á en það var gert til að hefta útbreiðslu veirunnar. Miðað var við að 100 manneskjur mættu koma saman auk þess sem reglur um hreinlæti voru hertar og nándarmörk milli fólks voru tveir metrar. Samkomubann var hert enn frekar 23. mars. Þá var miðað við 20 einstaklinga og söfnum gert að loka fyrir gestum.

“Heilbrigðisráðherra hefur ákveðið, í samræmi við tillögu sóttvarnalæknis, að takmarka samkomur enn frekar en áður vegna hraðari útbreiðslu Covid-19 í samfélaginu. Viðburðir þar sem fólk kemur saman verða takmarkaðir við 20 manns í stað 100 áður. Við öll mannamót þarf auk þess að tryggja að nánd milli manna verði yfir tveimur metrum.”

Áhrifin voru veruleg á söfn á Íslandi. Koma erlendra ferðamanna dróst nær algerlega saman og enn sér ekki fyrir endann á áhrifum COVID-19, nú í september 2020. Erlendir ferðamenn eru um 62% af gestum safnanna¹, því dragast tekjur verulega saman.

Breyttar reglur um takmarkanir á samkomum tóku gildi frá 4. maí. Í því fólst að söfn gátu opnað fyrir gestum sínum á ný. Reglur um fjöldatakmörk voru þá 50 manns og tveggja metra nálægðarmörk voru enn í gildi. Söfnum bar að virða þau skilyrði og ganga úr skugga um að gestir fylgdu þeim reglum.

Mörg söfn opnuðu því fyrir gestum, svo framarlega sem þau gátu tryggt hæfilega fjarlægð á milli gesta og takmarkað fjölda á hverjum tíma, en það fór mikið eftir húsnæðiskosti, starfsmannafjölda og staðsetningu hvers safns.

Engin krafa var gerð af hálfu safnaráðs um að söfn skyldu opna, heldur var það ákvörðun hvers safns í samtali við eigendur sína og samfélagið. Frekari tilsakanir voru svo snemmsumars; frá mánudeginum 25. maí var allt að 200 manns heimilt að koma saman í stað 50 og 15. júní voru fjöldatakmarkanir auknar í

¹ Sjá kafla um gestafjölda í þessari skýrslu

500 manns og tveggja metra fjarlægðin var valfrjál. Jafnframt var slakað á ferðatakörkunum og slæðingur af ferðamönnum komu til landsins.

Söfn þurftu að bregðast við þessum tilmælum og gjörbreyta starfsemi sinni í takt við gildandi reglur. Í samkomubanninu þróaðist gott og gefandi samstarf milli safnaráðs, FÍSOS (Félags íslenskra safna og safnmanna) og Íslandsdeildar ICOM (International Council of Museums) sem meðal annars leiddi til gerðar var könnun í maí meðal viðurkenndra safna um áhrif heimsfaraldursins á safnastarf á Íslandi. Könnunin var jafnframt unnin í samstarfi við höfuðsöfnin þrjú.

Markmiðið var að kalla eftir upplýsingum um þær áskoranir sem söfn stóðu skyndilega frammi fyrir og kanna líðan starfsfólks. Þá vildi safnaráð afla upplýsinga um rekstur safnanna, afla gagna fyrir ráðið og samstarfsaðila svo unnt væri að finna lausnir og auka stuðning við söfn. Auk þess var markmið að veita upplýsingum til viðeigandi hagsmunaaðila, ríkisstofnana og annarra stofnana.

Áætlað er að fylgja eftir þessari könnun veturinn 2020/2021, þar sem skoðuð verður raunstaða ársins 2020 og hvernig næstu misseri leggjast í safnafólk.

Könnunin var send út 2. maí á safnstjóra viðurkenndra safna, höfuðsafnanna og tveggja ríkissafna. Safnaráð var ábyrgðaraðili könnunarinnar og varðveitir öll gögn, Notast var við forritið SurveyMonkey á aðgangi safnaráðs. Könnunin var opin fram í byrjun júní. 48 söfn svöruðu könnuninni, 43 að öllu leyti og 5 að einhverju leyti.

Könnunin var gerð í fullu samráði og með samþykkt FÍSOS, ICOM og höfuðsafnanna. Einnig veittu fleiri aðilar aðstoð við gerð könnunarinnar.

Nýting gagna

Safnaráð nýtir allar upplýsingar úr könnuninni, en samstarfsaðilar fengu aðgang að hluta könnunarinnar. FÍSOS og ICOM fengu ekki aðgang að fjárhagsupplýsingum safnanna sem tóku þátt enda er þar um að ræða trúnaðarupplýsingar sem safnaráð eitt hefur aðgang að. Allar upplýsingar sem gætu flokkast sem persónugreinanlegar voru eingöngu birtar samstarfsaðilum og safnaráði sem heild, þ.e. þær voru ekki flokkaðar niður á einstök söfn.

Safnaráð nýtti þessar upplýsingar að auki til að meta fjárþörf viðurkenndra safna og var það hluti af undirbúningi fyrir aukaúthlutun 2020. Því var mikilvægt að sem flest söfn tækju þátt.

Mennta- og menningarmálaráðherra úthlutaði úr flýttri aukaúthlutun safnasjóðs 2020 í byrjun júlí 2020. Alls bárust 37 umsóknir að heildarupphæð 61.195.000 kr. Allar umsóknir hlutu styrk og er heildarstyrkveiting 40.124.000 kr. Aukaúthlutun var með öðru sniði en venjulega. Styrkur var veittur til eflingar á faglegu starfi safnanna og verður að nýta styrkuppheðina á árinu 2020.²

Þátttakendur

48 söfn tóku þátt, en 43 kláruðu könnunina. Í sumum tilfellum, þegar um opnar spurningar er að ræða, eru skoðuð þau svör sem komu frá þeim fimm söfnum sem ekki kláruðu könnunina. Fjárhags- og gestafjöldaspurningar voru í flestum tilfellum skoðaðar út frá fullkláruðum svörum.

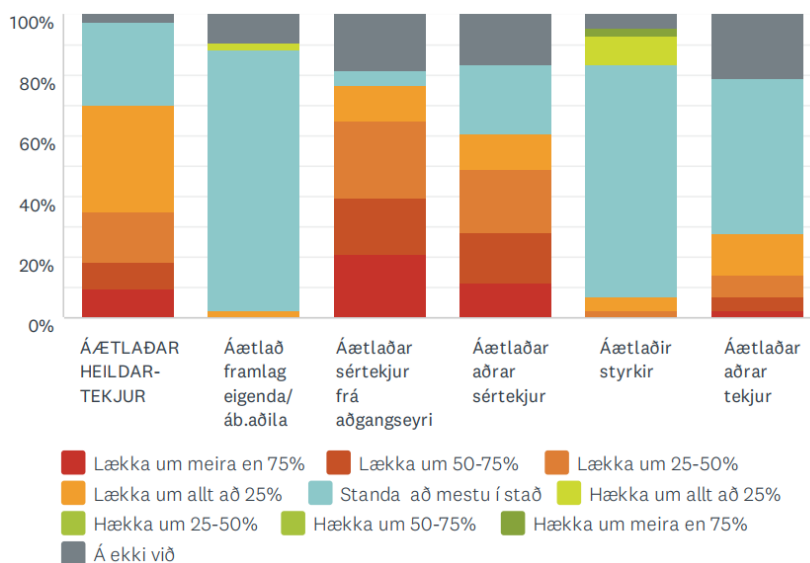
26 söfn eru í eigu sveitarfélaga, 3 eru ríkisstofnanir og 14 eru sjálfseignarstofnanir.

23 söfn eru menningarminjasöfn, 11 eru listasöfn, 5 eru náttúruminjasöfn og 4 söfn eru með blandaða starfsemi.

² Lista yfir styrkþega má finna hér: <https://safnarad.is/safnasjodur/uthlutanir-safnasjods/uthlutun-2020/>

1. Fjárhagur

Breyting á heildartekjum

Mynd 1 - Sp. 10. Breyting á áætluðum heildartekjum 2020 - áætlun safnstjóra

safnsins³. Í þessari spurningu var verið að kalla eftir því að allar heildartekjur væru tilteknaðar, þar á meðal framlög eigenda/ábyrgðaraðila og styrkir. Í könnuninni áætluðu 43 safnstjórar hvernig heildartekjur ársins 2020 myndu breytast. 32 söfn (70% þeirra) gerðu ráð fyrir að minnsta kosti 25% tekjulækkun og 8 söfn (18% þeirra) gera ráð fyrir meira en 50% tekjulækkun. 17 söfn gera ráð fyrir að tekjur af aðgangseyri lækki um allt að 50%. Aðrar sértekjur minnka einnig en flest söfn gera ráð fyrir sama framlagi eigenda/ábyrgðaraðila og styrkjum.

³ Bent skal á að svörin bárust í lok maí og komið hefur í ljós að staðan er verri en könnunin gefur til kynna, samkvæmt samtölum við safnstjóra.

Söfn áætla að þau verði fyrir miklum tekjumissi í kjölfar COVID-19. Um er að ræða fordæmalaust ástand, enda hefur þróunin verið sú síðustu ár að söfn reiða sig í auknum mæli á þær tekjur sem ferðamenn koma með. Má færa rök fyrir því, að tekjur af ferðamönnum standi undir faglegu starfi margra viðurkenndra safna og jafnvel einhverra ríkissafna. Það er ógnvænleg þróun sem margir í safnaheiminum hafa bent á að gæti farið illa og er það raunin nú.

Spurt var um breytingar á áætluðum heildartekjum

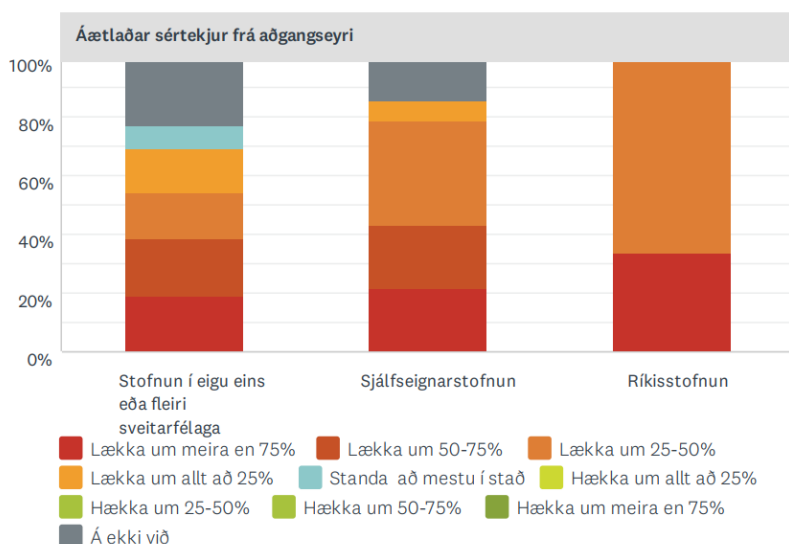
Meðaltal áætlaðrar tekjulækkunar er 23%, en nokkur söfn taka ekki aðgangseyri. Hjá þeim söfnum sem taka aðgangseyri, er áætluð lækkun 27%. Safnstjórar áætluðu tekjulækkun safnsins frá 0% til 86%.

Tekjur eftir rekstrarformi safna

Nokkur munur er á rekstrarstöðu safna eftir rekstrarformi þeirra. Söfnum má gróflega skipta í þrjá flokka; ríkissöfn (s.s. höfuðsöfnin), söfn í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga (s.s. flest byggðasöfn) og svo söfn sem eru sjálfseignarstofnanir (oft og tíðum eru það e.k. sérsöfn, svo sem Síldarminjasafnið og Heimilisiðnaðarsafnið).

Þau söfn, sem reiða sig eingöngu eða að mestu á sjálfsaflafé (meirihluti tekna er aðgangseyrir og aðrar sértekjur), eru í viðkvæmstu stöðunni, þó svo að öll söfn berjist í bökkum. Söfn, sem eru sjálfseignarstofnanir, falla helst undir þennan hóp, enda með minnsta baklandið. Mikill meirihluti safna í þeim hópi talar um mikið tekjufall og óvissu um framtíðina. Sjálfseignarstofnanir gátu heldur ekki nýtt sér COVID-19 styrki stjórnvalda, sem voru í boði fyrir rekstraraðila sem var gert að loka í kófinu.

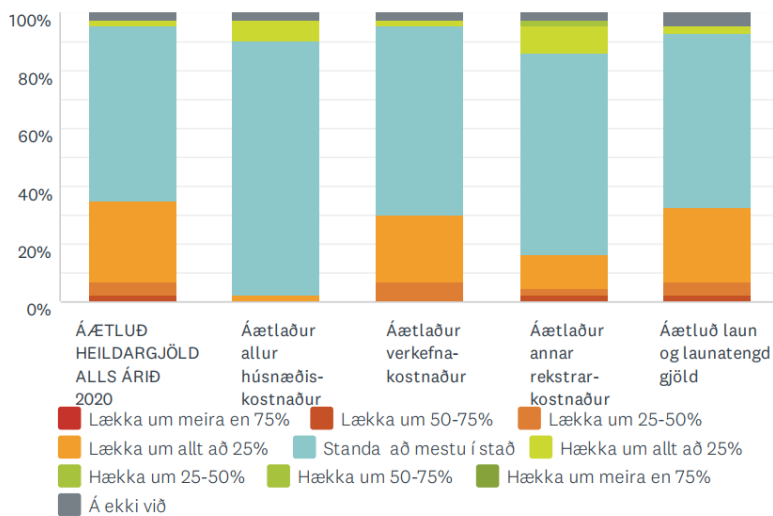
85% sjálfseignastofnana vænta þess að heildartekjur þeirra muni lækka á árinu samanborið við 58% safna í eigu sveitarfélaga. Meðaltal áætlaðrar tekjulækkunar hjá þeim söfnum er 43%.

Af áætluðum sértekjum er ljóst að safnstjórar hafa mestar áhyggjur af því að aðgangseyrir minnki mikið. Söfn af öllum rekstrarformum deila þeim áhyggjum. Áætluð tekjulækkun safna stafar af allt að 200 milljóna króna lækkun í aðgangseyri og augljóst er engin leið er fyrir safn að stoppa í viðlíka gat. Hér er vakin athygli á því að á bak við svör ríkisstofnana eru 4 söfn, 25 í eigu sveitarfélaga og 14 eru sjálfseignastofnanir.

Mynd 2 - Sp. 10 - Áætlun sértekna, skipt eftir rekstrarformi

Breyting á heildargjöldum

60% safnstjóra telja að gjöld ársins muni standa í stað, en 35% sjá fram á einhverja lækkun. Því má gera ráð fyrir að hjá flestum söfnum verði taprekstur árið 2020, því hvorki er hægt að bregðast við lækkuðum tekjum með svo skömmum fyrirvara eða breyta gjaldaliðum á borð við húsnæði og annan fastan kostnað. Húsnæðismál safna eru ekki sveigjanleg, safnkostur er plássfrekur og flókið að flytja ef til þess kemur.

Mynd 3 - Sp. 13 - Breyting á áætlun rekstrargjalda

Einn stærsti kostnaðarliðurinn eru laun og launagjöld og má sjá af svörum að búast megi við fækkun starfsfólks, þá helst færri sumarstarfsfólki, eða minnkuðu starfshlutfalli. 14 söfn (32% safna) telja að launagjöld lækki eitthvað.

Ekki er að sjá af svörum við opnum spurningum að farið verði í miklar uppsagnir sem er gott þar sem slíkt gæti komið niður á faglegu starfi safnanna. Ljóst er að sumir safnstjórar gera ráð fyrir því að næsta ferðamannaár verði betra. Þar sem tekjumissir þessa árs er að mestu leyti tilkominn vegna fækkunar erlendra ferðamanna, má álykta sem svo að safnstjórar vilji bíða af sér storminn fremur en að beita uppsögnum.

Þó er augljóst að þetta ár verður heilt yfir rekið með miklu tapi hjá söfnum sem eigendur þeirra þurfa að taka á sig. Þau söfn, sem ekki geta leitað til eigenda eða bakhjarls, þurfa að skuldsætja sig til að ná endum saman.

Breyting á gestafjölda

Öll söfn	-49%
Austurland	-60%
Höfuðborgarsvæðið	-35%
Norðurland	-51%
Suðurland	-62%
Vestfirðir	-60%
Vesturland	-53%

39 söfn svöruðu opinni spurningunni um áætlaðan fjölda gesta fyrir árið 2020. Safnstjórar gera að meðaltali ráð fyrir 50% fækkun gesta hjá söfnum, en tölurnar sem gefnar voru upp eru frá 11% fækkun upp í allt að 90% fækkun. 35 söfn gáfu upp tölulegar áætlanir um gestakomur. Fyrri áætlanir hljóðuðu upp á 1.227 þúsund gesti en nýjar áætlanir miða við 656 þúsund gesti. Það safn, sem áætlað mesta fækkun, telur að um 130 þúsund færri gestir komi að skoða safnið. Eitt safn telur að aðeins fleiri gestir komi þetta árið, enda er ókeypis inn á það safn sem er staðsett á vinsælu útivistarsvæði á höfuðborgarsvæðinu.

34 söfn flokka gesti eftir innlendum og erlendum gestum. Hjá þeim var heildargestafjöldi áætlaður 971 þúsund. Af þessari tæpri milljón gesta, var áætlað að erlendir gestir yrðu 602 þúsund, því má gefa sér að erlendir gestir séu um 62% af áætluðum heildargestafjölda. Þetta mat byggir á gögnum fyrri ára. Safnstjórar fara mjög varlega í það að áætla erlenda gesti en samanlagt telja þeir þá í tugum þúsunda, í stað hundraða áður.

Ef skoðað er mat á gestafjölda safnanna eftir staðsetningu, má sjá að Vestfirðir og Austurland finna fyrir miklum samdrætti. Þessi landsvæði hafa almennt verið viðkvæm hvað varðar ferðamannafjölda og koma erlendra ferðamanna hefur byggst upp hægar á þeim svæðum. Þó skal taka fram að þau söfn, sem áætla mesta fækkun, eru á fjölförnum stöðum, s.s. á höfuðborgarsvæðinu eða vinsælum ferðamannastöðum.

Breyting á starfsmannahaldi

Hjá 7 söfnum (16% safna) hefur safnið þurft að lækka starfshlutfall forstöðumanns. 5 þeirra eru sjálfseignarstofnanir sem reiða sig að miklu leyti á aðgangstekjur. Í textasvörum má sjá að álag hefur aukist mikið á tímabilinu. Fjarvinna var innleidd á 86% safna, hjá 49% safna fengu eða útbjuggu starfsmenn áætlun um breytt verkefni. Starfshlutfalli hefur verið breytt til að mæta núverandi þörfum hjá 21% safna og skertur vinnutími hefur verið útfærður hjá 16% safna. 19% safna hefur þurft að nýta sér úrræði á borð við hlutabótaleiðina og 7% segja upp starfsfólki. Það sem kom nokkuð á óvart var að einungis þriðjungur safna mun ráða færri sumarstarfsfólk, en það má ef til vill skýra með lögbundnu sumarleyfi fastráðins starfsfólks.

2. Faglegt starf – tenging við gesti

Faglegt starf og tenging við gesti

Söfnin í landinu brugðust við með margvíslegum hætti í samkomubanninu. Engir gestir komu á tímabilinu 23. mars til 4. maí. Eftir það var hvert og eitt safn opnað miðað við aðstæður, í samræmi við stærð húsakynna og möguleika á að taka á móti gestum aftur. Eins og gefur að skilja, þurfti að hugsa reksturinn upp á nýtt; leggja áherslu á innra starf safnanna og finna nýjar leiðir til miðlunar með rafrænum lausnum. Helmingur svarenda greindi frá því að starfsfólk hefði fengið eða útbúið áætlanir um breytingar á verkefnum.

Átak í skráningu í Sarp og líf og fjör á samfélagsmiðlum

Mikill meirihluti safna nýtti sér möguleikann á að vinna í fjarvinnu eða 84% svarenda. Verkefni í fjarvinnunni voru fjölbreytt. Áætlunum var breytt í ljósi aðstæðna og greinilegt að skráningarvinnan var sett í forgang; tæp 90% svarenda tilgreindi skráningarvinnuna. Þannig gafst tími og friður til að skrá í Sarp og í önnur skráningarkerfi. Forstöðumenn, sérfræðingar, framlínustarfsfólk og annað starfsfólk tók höndum saman og kepptist við skráningar. Á aðalfundi Sarps í vor kom fram að merkja mátti mikla notkun á gagnagrunninum. Mörg safnanna lögðust í rannsóknarvinnu af ýmsu tagi og einnig voru unnin forvörsluverkefni.

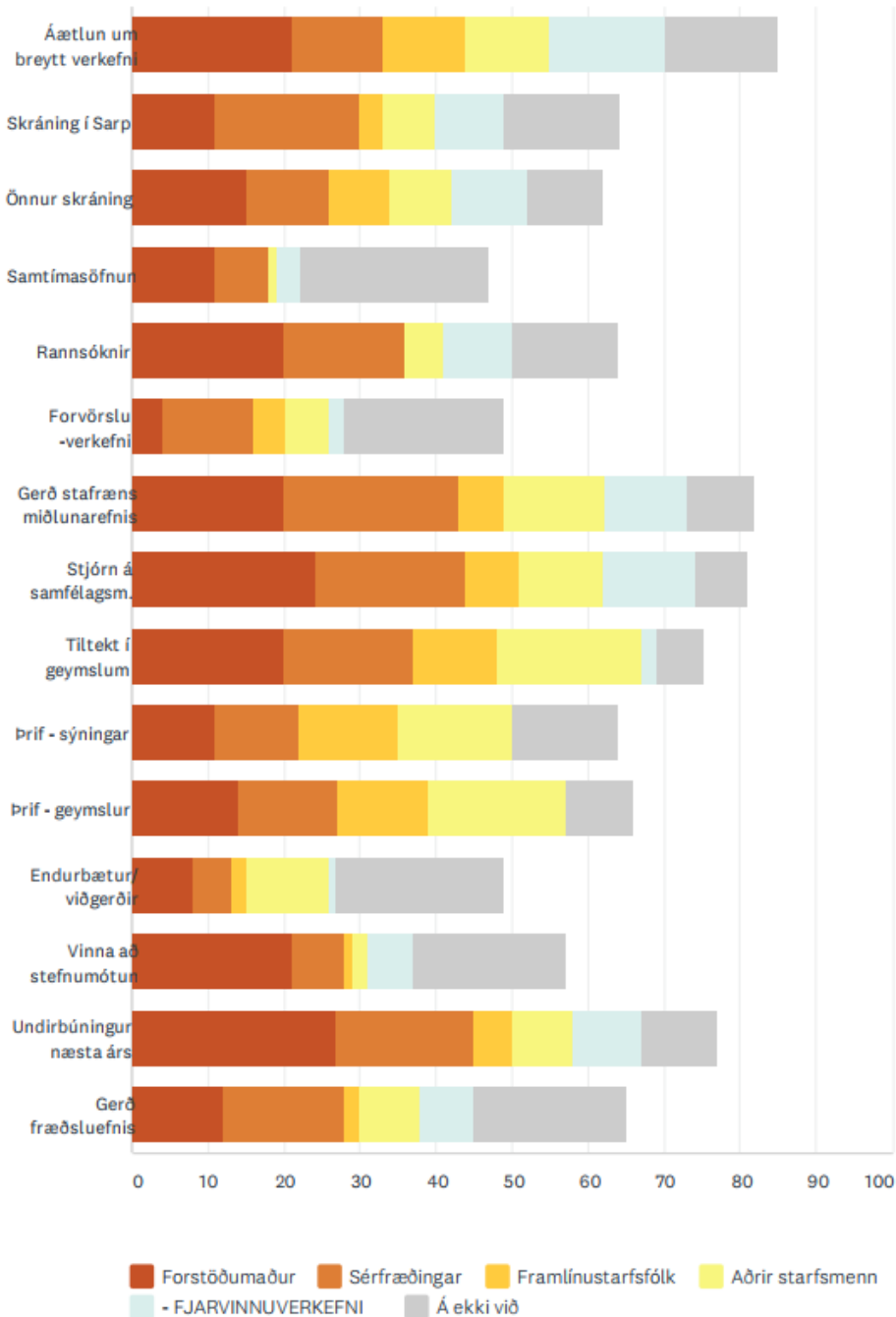
Verkefni sem starfmenn gátu sinnt í samkomubanni

Í kringum 80% safna vann að gerð stafræns miðlunarefnis og birti á vef safnanna eða á samfélagsmiðlum. Tekið var til í geymslum og sýningarbúnaður og sýningar þrífarnar. Þá gafst tækifæri til að vinna að endurbótum á húsnæði. Um helmingur svarenda nefndi að unnið hefði verið í stefnumótunarverkefnum og að gerð fræðsluefnis. Ljóst er að söfnin voru fljót að bregðast við með gerð nýs stafræns efnis og miðluðu því með fjölbreyttum og skapandi hætti. Vefir safnanna voru mjög vel nýttir en þó virðist Facebook hafa verið notuð mest með góðum árangri. Reglulegar færslur, myndir og fræðsluefni fóru í loftið og uppskáru viðbrögð notenda. Færri nýttu sér vefleiðsagnir eða sendu út í beinni útsendingu á Facebook. Söfnin nefndu einnig að Instagram hefði verið notað með ágætum árangri, m.a. við

vefleiðsagnir og miðlun myndbanda. Nokkur söfn nýttu sér þann kost að miðla sýningum í gegnum Sarp. Samfélagsmiðlar eins og Snapchat, Twitter og Tik Tok eru lítið sem ekkert notaðir miðlar.

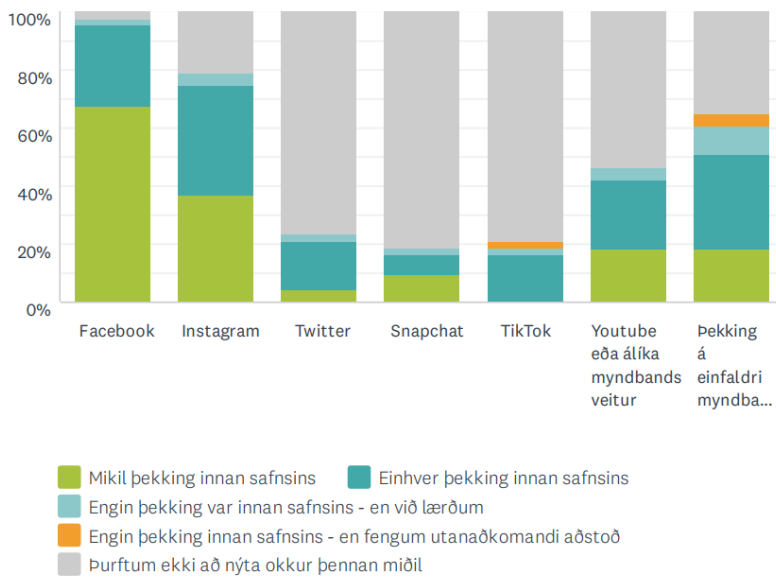
Mynd 4 sýnir dæmi um verkefni sem starfsmenn sinntu í samkomubanninu og skertum opnunartíma. Hægt var að velja marga möguleika í svarinu við spurningunni. Gulu og appelsínugulu reitirnir sýna starfsmenn sem unnu verkefnið og ljósblái reiturinn sýnir ef vinna gat verkefnið í fjarvinnu.

Áætlunum um verkefni starfsfólks þurfti að breyta enda engir gestir til að taka á móti á söfnunum. Miðað við svörin við þessari spurningu er óhætt að álykta að söfnin brugðust við með fjölbreyttum hætti eins og sjá má á meðfylgjandi mynd. Nokkur söfn nýttu tækifærið sem gafst til að þrifa geymslur og sýningarnar.

Mynd 4 - Sp. 25 - Verkefni sem starfsmenn gátu sinnt í samkomubanni

Þekking á samfélagsmiðlum

Mynd 5 - Sp. 31 - þekking innan safns á samfélagsmiðlum og efnisgerð

safnkosts er utan höfundarréttar. Fram kom að 10 söfn hafa gert samning við Myndstef um birtingar á safnkosti sem varinn er höfundarrétti.

Safnið í sófann

Dæmi um hvernig söfnin brugðust við óvissutímum:

"Við fundum nýja markhópa í gegnum facebook í gegnum myllumerkið #safniðísófann"

"Héldum heimabingó á facebook."

"Við fengum almennt mjög góð viðbrögð, vorum með daglegar færslur á Facebook (1450 fylgjendur) sem var gjarnan deilt. Þetta var okkar leið til að halda sambandi við gesti okkar."

"Stafrænar leiðir voru lítið nýttar umfram það sem hefur verið gert hingað til í samkomubanninu. Viðbrögð við færslum á Facebook og Instagram hafa alltaf verið jákvæð og það hefði verið gaman að geta gefið sér meiri tíma í að koma út færslum."

"Við fengum frábært áhorf. Það var notast við myllumerki."

"Samsýning á Sarpi ásamt tveimur öðrum söfnum gafst vel. Auk þess nokkur virkni á miðlunum facebook og instagram. Deilingar á safngripum af Sarpi."

"Vefsýningar settar inn á Sarp og tengdar við fésbókina - góð viðbrögð!"

"Beinar útsendingar af samtölum við fræðimenn, það var nokkuð gott áhorf á það."

"Við settum inn gögn frá eldri sýningum inn á vefsíðu safnsins."

"Í starfsliði safnsins leynast fjölbreyttir og dýrmætir hæfileikar."

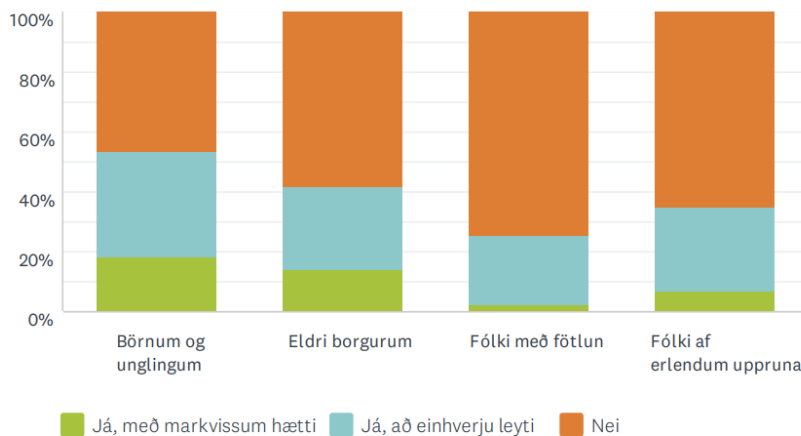
"Myndaleikur fór á flug. Lögð var áhersla á að setja inn á vefsíðu og samfélagsmiðla fréttaskot, fróðleiksmola og annað skemmtilegt efni til að vekja athygli á þeirri starfsemi sem fram fór á safninu á meðan það var lokað gestum"

Á söfnum virðist almennt vera mikil þekking á Facebook. Alls töldu 67% svo vera og 28% töldu að einhver þekking væri til staðar innan safnsins. Mjög fáir telja að engin þekking sé til staðar á samfélagsmiðlum. Einnig kom fram að færni hefði aukist í notkun fjarfundaforrita sem auðvelduðu safnafólki samskipti, bæði innan vinnustaðar og á milli vinnustaða.

Spurt var um það hvort höfundarréttur kæmi í veg fyrir að hægt væri að miðla safnkostinum með stafrænum leiðum. Í ljós kom að meirihluti

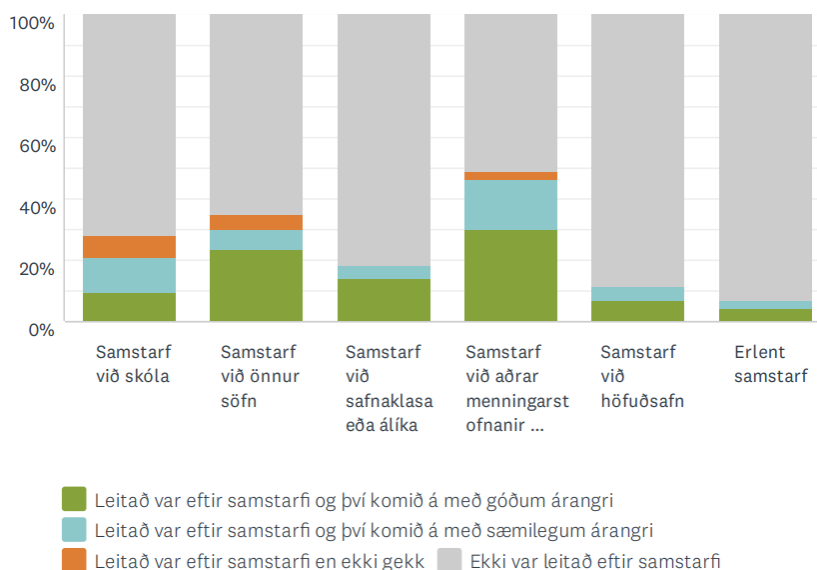
Myllumerkið #safniðísófann fór á flug, bæði á Instagram og Facebook. Það byrjaði á Akureyri en brátt fóru söfn um allt land að nota merkið. Líklega hefur rafræn miðlun safnanna glatt fólk á meðan á samkomubanninu stóð, þegar landsmenn ferðuðust innanhúss. Myllumerkið virkaði vel og var áhugavert að sjá hversu mörg söfn nýttu þennan kost. Miðlunarverkfeinin á netinu voru mjög fjölbreytt, t.d. voru sýningar í gegnum Sarp, lífandi leiðsagnir á samfélagsmiðlum, boðið upp á heimsóknir í þrívídd, hægt að fylgjast með daglegu starfi á söfnum auk þess sem ljósmyndum og fræðslu var deilt á skapandi hátt. Mismunandi var hvort unnið var nýtt efni í samkomubanninu eða hvort tiltækt efni var notað.

Náð til gestahópa eða samstarfsaðila

Spurt var um hvort söfnin hefðu með miðlun sinni reynt að tengjast ákveðnum gestahópum/markhópum; börnum og unglingum, eldri borgurum, fólki með fötlun og fólki af erlendum uppruna. Um helmingur svarenda reyndi að ná til barna og unglunga með markvissum hætti eða að einhverju leyti. Fram kom að flest söfnin höfðu reynt að ná til breiðs markhóps í gegnum samfélagsmiðla.

Mynd 6 - Sp. 35 - Var reynt að tengjast eftirfarandi gestahópum

Einnig var kannað hvort söfn hefðu leitað eftir samstarfi við skóla, önnur söfn eða við safnaklasa og menningarstofnanir á svæðinu. Í ljós kom að 30% svarenda tilgreindu að leitað hefði verið eftir samstarfi við aðrar menningarstofnanir. Þá leituðu rúm 23% eftir samstarfi við önnur söfn á meðan á samkomubanninu stóð.

Mynd 7 - Sp. 34 - Samstarf við aðra aðila

Breytingar á starfsemi safna til frambúðar í kjölfar COVID-19

Flestir svarenda voru þeirrar skoðunar að ekki yrði varanleg breyting á starfsemi safna eftir heimsfaraldurinn, en alls svöruðu 22 viðmælendur því neitandi. Þó nefndu margir að ýmislegt varðandi verklag í kringum hreinlæti myndi festast í sessi og að sjálfsagt verði hugað að betri hreinsun á snertiflötum og að sprittstandar yrðu settir upp í sýningarýmum safna. Einnig var nefnt að bæði fundahald og námskeið gætu vel farið fram með nýju sniði þar sem netfundir væru einfaldari og ekki eins mikill þröskuldur og fyrir faraldurinn. Þá var einnig nefnt að ýmsar leiðir í miðlun á netinu og samfélagsmiðlum yrðu að líkindum meira notaðar í framtíðinni. Í svari eins viðmælenda kom eftirfarandi skoðun fram: "Nú ættu allir að vera búnir að sjá að það er ekkert mál að halda fundi og námskeið með fjarfundabúnaði. Námskeið og endurmenntun sem er í boði, eins og skráning í Sarp eða meðhöndlun muna eða hvað sem er. Þetta ætti að halda sem fjarnámskeið. Ég lofa því að þátttakan myndi vera meiri. Það nennir enginn að ferðast langar leiðir til að fara á fundi."

3. Líðan starfsmanna safna í Covid-19

„Líðan er náttúrulega óvissa um framtíðina.“

Í könnuninni var einnig leitast við að draga fram hvernig starfsfólk safna tókst andlega á við faraldurinn og skoðað út frá því sjónarhorni, hvaða áhrif hann hafði á dagleg störf starfsfólks. Fyrst var spurt hvort starfsfólk safnsins hefði misst úr vinnu vegna Covid-19 (t.d. vegna smits, sóttkvíar eða sjálfskipaðrar sóttkvíar, hvort heldur er vegna þeirra sjálfra eða barna sinna). Um 55% safna svaraði svo hefði ekki verið. Einn svarenda tók þó fram að skert skólustarfsemi hefði haft áhrif á vinnutíma starfsfólks. Til að sú flétta gengi upp, reyndi á skipulagshæfni og útsjónarsemi stjórnenda.

Ljóst var frá upphafi að þeir starfsmenn, sem gegndu störfum í framlínu, væru einna mest berskjaldaðir fyrir smiti þar sem þeir eru í mestum samskiptum við almenning. Í því ljósi var spurt hvort safnið hefði útbúið áætlun um hvernig best væri að vernda það starfsfólk gegn smiti þegar söfn opnuðu á nýjan leik 4. maí sl. Alls höfðu 66% safna útbúið áætlun þess efnis.

Í hinni daglegu baráttu við vírusinn, lögðu 73% stjórnenda eða eigenda safna sig fram við að fylgjast með andlegri líðan starfsmanna. Í svörum kom fram að það sem hvíldi einna mest á starfsfólki var hættan á smiti, hvort sem var á meðal starfsfólks eða gesta. Spurningar um sóttkví og hættuna á að allur vinnustaðurinn yrði settur í sóttkví, hvíldi einnig þungt á starfsfólki. Almenn þótti starfsfólki einnig þungbært hve framtíðin var óljós, þar sem framvindu sjúkdómsins var flestum hulin. Könnunin sýndi að sérstaklega var haldið utan um þá starfsmenn sem voru með undirliggjandi sjúkdóma. Eftir því sem á leið faraldurinn, snerust áhyggjur starfsfólks einkum að rekstri safnsins og mögulegum uppsögnum. Þá ríkti mikil óvissa um sumarstarf safnanna og hvernig ætti til að mynda að bregðast við kröfum um 2 metra reglu við viðburðahald. Stjórnendur leituðust við að hafa gott upplýsingaflæði. Sumir héldu reglulega starfsmannafundi og voru með hópefli þar sem andleg líðan var á meðal umræðuefna. Almenn töldu svarendur þó að yfirvegun hefði ríkt á meðal starfsmanna og þau tekist á við vandamál sem veiran skapaði um leið og þau komu upp.

Fjarfundarbúnaður var mikið nýttur af starfsfólki safna, eða í um 93% tilfella, og gekk afar vel að halda fundi með þessum hætti. Þá unnu um 70% stjórnenda í fjarvinnu heima og um 63% annarra starfsmanna. Fjarvinna þýddi að þekking jókst á þeim stafrænum miðlum sem í boði eru og töldu um 75% svarenda sig hafa lært eitthvað nýtt í þeim málum á meðan á samkomubanni stóð. Um 36% þeirra sem svöruðu, sóttu námskeið á veraldarvefnum á þessum tíma.

„Fyrstu viðbrögð – spritt og aftur spritt“

Flest söfn sem svöruðu brugðust við veiruvánni í byrjun mars 2020. Til að byrja með voru sett fram skilti með upplýsingum um Covid-19 og sprittbrúsum fjölgað til muna svo gestir gætu sóttreinsað hendur. Þá var opnunum og viðburðum frestað eða þeir slegnir alveg af strax í byrjun mars. Söfnin lokuðu öll 24. mars skv. tilskipun Almannaþingarinnar. Vert er þó að geta þess að sum söfn voru þegar með lokað skv. venju yfir vetrartímann.

Tilmælum til framlínustarfsfólks um aukin þrif og sprittnotkun hófst einnig á flestum söfnum í byrjun mars. Þá var starfsfólki boðið að vera með grímur og hanska. Allir starfsmenn voru hvattir til að fylgja reglum Almannaþingarinnar um handþvott og sameiginlegir snertifletir voru sprittaðir reglulega.

4. maí – söfnin opna á ný – en munu koma gestir?

Þegar könnunin var gerð, var búið að gefa það út að söfn mættu opna á nýjan leik þann 4. maí. Um 56% svarenda náðu að opna safnið á þeim degi. Þegar spurt var, hvort söfn teldu sig geta tryggt 2 metra regluna, töldu 86% safna það mögulegt. Yfir 70% safna hafði þá breytt viðburðaáætlun sumarsins og 43% höfðu frestað opnunum á fyrirhuguðum sumarsýningum. Flestir svarenda gerðu þó ráð fyrir breyttri starfsemi fyrst um sinn og ljóst að fyrirhuguðum sýningum og viðburðum yrði skotið á frest þar til mál skýrðust betur.

Jákvætt við Covid-19? – „Eflt samheldni, aukin vitund um mikilvægi hreinlætis og aukinn skilningur á mikilvægi safna og sýningastarfs.“

Þó svo að Covid-19 hafi sett allt á hvolf um allan heim, fundu svarendur ýmislegt jákvætt við þetta fordæmalausa ástand. Margir bentu á að heimsfaraldur hefði þurft til að sýna fram á að fjarfundarþúnaður virkar vel. Notkun hans er að margra mati kominn til að vera. Það sátu allir við sama „stafræna“ borðið. Mikill stuðningur fólst í því að geta leitað til kollega um land allt og heyra hvað þeir voru að gera.

Samkvæmt svörum stjórnenda, þá var tíminn nýttur til skráninga muna og ljósmynda. Góður gangur var í þeim verkefnum þar sem minna var um truflanir sem óhjákvæmilega verða þegar opið er. Einnig var tekið til hendinni í varðveisluhúsum og viðhaldi sýninga og safnhúsa sinnt, þar sem engir gestir voru þar fyrir. Mörg söfn nýttu tímann vel, þegar kom að stafrænni miðlun og utanumhaldi um hana. Almenn má segja að starfsmenn safna hafi nýtt tímann vel, hugað að innra starfi en einnig unnið að verkefnum framtíðar og unnið sér þannig í haginn.

Hlutverk safna í veiru og vá – „...að „opna“ dyrnar á safninu þó svo að það væri lokað.“

Það var svar margra að hlutverk safnsins í kófinu, hafi einkum verið að miðla þeim mikla fróðleik sem söfn varðveita. Flestum svarenda þótti mikilvægt að miðla innihaldsríkri afþreyingu og vekja þannig um leið áhuga áhorfenda/lesenda á safninu, í raun „opna“ dyr þess, þó það væri lokað. Þá lögðu mörg söfn áherslu á að sinna innra starfi af kostgæfni auk þess að minna samfélagið á mikilvægi sitt.

Þegar litið er í baksýnispegilinn, töldu flest söfn sig hafa gert eins vel og efni stóðu til. Þó tók einn þátttakandi fram að það hefðu verið mistök að nýta hlutabótaleiðina. Sum nefndu að þau hefðu mátt nýta samfélagsmiðla enn betur og jafnvel sækja enn frekar inn á þann markað. Fyrstu viðbrögð safna sýna að mati svarenda að þau hafi brugðist hratt og skynsamlega við þeirri vá sem við blasti. Starfsfólk safna er skapandi og var fljótt að aðlagast nýjum veruleika án þess þó að slá af faglegum kröfum. Allir settu öryggi gesta og starfsfólks í fyrsta sæti og sinntu áfram af elju og dugnaði þeim faglegum verkefnum sem söfnum er treyst fyrir, sama hvaða vandi steðjar að. Þá voru tekin upp ný viðmið hvað varðar þrif og umgengni við gesti.

Stjórnendur safna héldu sameiginlega fjarfundi þar sem þau fóru yfir þær áskoranir sem blöstu við söfnum. Þá var leitað til höfuðsafna varðandi upplýsingar um viðbrögð og gerð viðbragðsáætla. Svarendur voru einnig afar ánægðir með vefnámskeið sem Sigurjón Baldur Hafsteinsson og safnafræðin í Háskóla Íslands leiddi og hefðu viljað sjá fleiri meðan á samkomubanni stóð.

Almennt voru svarendur ánægðir með viðbrögð safnaráðs, FÍSOS og Íslandsdeildar ICOM á tímum Covid-19. Þegar svarendur voru beðnir um dæmi um það, hvernig stuðningsnet safna geta aðstoðað söfn gegn framtíðarveiruvá, komu tillögur um málþing þar sem farið yrði yfir viðbrögð við Covid-19 og nýta má þá þá reynslu ef annar faraldur skyldi setja allt á hliðina. Einnig kom fram rík krafa um aðstoð við að útbúa neyðar/viðbragðsáætlanir.

Covid-19 er alheimsfaraldur sem mannkyn allt stendur frammi fyrir og tekst á við með einum eða öðrum hætti. Þetta er í fyrsta sinn sem núverandi kynslóðir standa frammi fyrir slíkri vá, eins og einn þátttakenda benti á, og allir reyna að bregðast við eins vel og hægt er. Sagan mun sýna hvað var vel gert og hvað hefði mátt gera betur – eflaust með sýningu á safni!

Safnaráð/The Museum Council of Iceland

Viðauki B – Þátttakendur

Könnun kláruð	Safn	Landshluti	Tegund safns	Rekstrarform safnsins
Já	Borgarsögusafn Reykjavíkur	Höfuðborgarsvæði	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafn Árnesinga	Suðurland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafn Dalamanna	Vesturland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafn Hafnarfjarðar	Höfuðborgarsvæði	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafn Húnavetninga og Strandamanna	Norðurland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafn Reykjanesbæjar	Suðurnes	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafn Skagfirðinga	Norðurland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafn Snæfellinga og Hnappdæla	Vesturland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafn Vestfjarða	Vestfirðir	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafnið Hvoll	Norðurland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafnið í Görðum, Akranesi	Vesturland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Byggðasafnið í Skógum	Suðurland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Flugsafn Íslands	Norðurland	Menningarminjasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Gerðarsafn, Listasafn Kópavogs.	Höfuðborgarsvæði	Listasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Gljúfrasteinn	Höfuðborgarsvæði	Menningarminjasafn	Ríkisstofnun
Já	Grasagarður Reykjavíkur	Höfuðborgarsvæði	Náttúruminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Hafnarborg	Höfuðborgarsvæði	Listasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga

Könnun kláruð	Safn	Landshluti	Tegund safns	Rekstrarform safnsins
Já	Heimilisiðnaðarsafnið Blönduósi	Norðurland	Menningarminjasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Hvalasafnið á Húsavík	Norðurland	Náttúruminjasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Hönnunarsafn Íslands	Höfuðborgarsvæði	Listasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Landbúnaðarsafn Íslands	Vesturland	Menningarminjasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Listasafn ASÍ	Höfuðborgarsvæði	Listasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Listasafn Árnesinga	Suðurland	Listasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Listasafn Háskóla Íslands	Höfuðborgarsvæði	Listasafn	Ríkisstofnun
Já	Listasafn Íslands	Höfuðborgarsvæði	Listasafn	Ríkisstofnun
Já	Listasafn Reykjavíkur	Höfuðborgarsvæði	Listasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Listasafnið á Akureyri	Norðurland	Listasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Menningarmiðstöð Hornafjarðar	Suðurland	Blönduð starfsemi	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Menningarmiðstöð Þingeyinga	Norðurland	Blönduð starfsemi	Sjálfseignarstofnun
Já	Minjasafn Austurlands	Austurland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Minjasafn Egils Ólafssonar	Vestfirðir	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Minjasafnið á Akureyri	Norðurland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Minjasafnið á Bustarfelli	Austurland	Menningarminjasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Náttúrufræðistofa Kópavogs	Höfuðborgarsvæði	Náttúruminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Náttúruminjasafn Íslands	Höfuðborgarsvæði	Náttúruminjasafn	Ríkisstofnun
Já	Nýlistasafnið	Höfuðborgarsvæði	Listasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Safnahús Borgarfjarðar	Vesturland	Blönduð starfsemi	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Safnasafnið	Norðurland	Listasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Sagnheimar Byggðasafn	Suðurland	Menningarminjasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Já	Sauðfjársetur á Ströndum ses.	Vestfirðir	Menningarminjasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Síldarminjasafn Íslands	Norðurland	Menningarminjasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Tækniminjasafn Austurland	Austurland	Menningarminjasafn	Sjálfseignarstofnun
Já	Veiðisafnið	Suðurland	Náttúruminjasafn	Sjálfseignarstofnun
Ekki að fullu	Listasafn Einars Jónssonar	Höfuðborgarsvæði	Listasafn	Ríkisstofnun
Ekki að fullu	Listasafn Reykjanesbæjar	Suðurnes	Listasafn	Stofnun í eigu eins eða fleiri sveitarfélaga
Ekki að fullu	Þjóðminjasafn Íslands	Höfuðborgarsvæði	Menningarminjasafn	Ríkisstofnun